

دو فصلنامه علمی تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء (س)
سال سی‌ام، دوره جدید، شماره ۲۶، پیاپی ۱۱۱، پاییز و زمستان ۱۳۹۹ / صفحات ۳۸-۱۵
مقاله علمی - پژوهشی

آسیب‌شناسی «بیان مسئله» در پژوهش‌های تاریخی (مطالعه موردی: پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ)^۱

محمدتقی ایمان‌پور^۲

حسن رمضان‌پور^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۲/۰۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۳۱

چکیده

یکی از اجزای اصلی و در واقع رکن اساسی پژوهش که از آن طریق پژوهشگر به توضیح مسئله پژوهش می‌پردازد، «بیان مسئله» است. به دلیل نبود تعریف درست از «بیان مسئله» و نیز خلط آن با دیگر اجزای پژوهش، نظیر عنوان، موضوع و سؤال اصلی پژوهش، اغلب در پژوهش‌های تاریخی باعث نادیده گرفتن آن می‌شود. شاید بتوان گفت این اشکال اغلب ناشی از نارسایی و نبود تعریف درست برای مفاهیم اساسی پژوهش در متون «روش پژوهش» در علوم انسانی به‌طور عام و در تاریخ به‌طور خاص است که بازتاب آن را می‌توان در پژوهش‌های تاریخی، در رساله‌ها و پایان‌نامه‌های دانشجویان تاریخ مشاهده کرد. پژوهش حاضر به دنبال آسیب‌شناسی نبود شفافیت یا نقصان در مفهوم «بیان مسئله» در پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های تاریخی است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که به دلیل نداشتن تعریف صحیح از بیان مسئله در متون روش پژوهش در تاریخ، منجر به کاستی‌های جدی‌ای در پایان‌نامه‌های دانشگاهی رشته تاریخ شده است. در این پژوهش تلاش شده است با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و مجموعه گنجینه پایان‌نامه‌ها^۴ و نیز با روش توصیفی - تحلیلی و آماری به تحلیل داده‌ها بپردازد و آسیب‌های روش‌شناسی بیان مسئله را با مطالعه موردی در

۱. شناسه دیجیتال (DOI): 10.22051/hph.2021.35854.1517

۲. استاد گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول):

timanpour@ferdowsi.um.ac.ir

۳. دانشجوی دکترای تاریخ ایران بعد از اسلام دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران:

ramzanpour.history@gmail.com

پایان‌نامه‌های رشته تاریخ دانشجویان کارشناسی ارشد دانشگاه فردوسی، در طی سال‌های گذشته نشان دهد.
واژگان کلیدی: مسئله پژوهش، بیان مسئله، روش پژوهش، پایان‌نامه‌های تاریخ، دانشگاه فردوسی مشهد.

مقدمه

کلیات پژوهش، بخش نخست هر پژوهش است که پایه و مبانی نظری و روش کار و اهداف آن پژوهش توضیح داده می‌شود. در پایان‌نامه‌های رشته تاریخ همانند سایر رشته‌های علمی در علوم انسانی، در فصل اول به کلیات پژوهش به صورت مجزا پرداخته می‌شود. با این حال، به نظر می‌رسد که اغلب دانشجویان در این بخش از پایان‌نامه غفلت می‌کنند یا مفاهیم اصلی، نظیر بیان مسئله پژوهش به درستی تعریف نمی‌شود و در نهایت کل پژوهش را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این نقیصه یعنی بی‌توجهی و نداشتن دقت به مسئله پژوهش و بیان دقیق آن، یعنی بیان مسئله در بخش‌های مقدماتی پژوهش نظیر چکیده و مقدمه، در بیشتر پایان‌نامه‌های تاریخ مشاهده می‌شود. هدف پژوهش حاضر آسیب‌شناسی نبود تعریف درست از بیان مسئله پژوهش، به صورت موردی در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ در دانشگاه فردوسی مشهد در فاصله سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ است. در پژوهش نشان داده شده است که بی‌توجهی و اهمیت ندادن به بیان مسئله پژوهش چگونه منجر به بروز اختلال و آسیب در پایان‌نامه‌های این رشته علمی در حوزه‌های نظری و کاربردی شده است. به دیگر سخن، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال اصلی است که آسیب‌های روش‌شناسی بیان مسئله در پایان‌نامه‌ها و پژوهش‌های تاریخی چیست. بنابر مدعای نگارندگان نارسایی‌های تعاریف مفاهیم در متون روش پژوهش موجب آسیب‌هایی چون یکی‌انگاشتن و خلط بیان مسئله با سؤال، موضوع، عنوان و اهداف پژوهش، یا به طور کلی فقدان مسئله در پایان‌نامه‌ها شده است.

پیرامون بیان مسئله در کتاب‌های روش پژوهش و نیز در مقالات با موضوع روش‌شناسی بحث شده و مطالبی نگاشته شده است. در این زمینه، می‌توان از مقاله «مسئله تحقیق، مسئله اصلی تحقیق، (تأملی روش‌شناختی در مفاهیم بنیادی تحقیق)» نام برد که قباد منصوربخت در سال ۱۳۸۷ به چاپ رسانده است. منصوربخت در این مقاله سعی کرده است پس از ارائه تعریف مسئله، به کاستی‌های تعریف آن در متون روش‌شناسی علوم انسانی بپردازد، اما ایشان به‌رغم ارائه تعریف و تصویر درست از مسئله پژوهش، به آسیب‌شناسی آن به صورت موردی در پژوهش‌های تاریخی توجه کمتری داشته است. کتاب روش پژوهش در تاریخ‌شناسی حسن حضرتی نیز از جمله کتبی است که درباره مسئله و طرح آن در پژوهش مطالب شایان توجهی

دارد. حضرتی پس از ذکر اهمیت مسئله و تعریف لغوی و اصطلاحی آن، ویژگی‌های بیان مسئله را توصیف کرده است. با این حال، از نگاه نگارندگان، تعریف وی از بیان مسئله نیز بدون توجه به مطالعات موردی به‌تنهایی نمی‌تواند پاسخ‌گوی نیاز دانشجویان تاریخ در فهم مسئله و کشف آن و چگونگی طرح آن در پژوهش باشد. با این حال، این دو مقاله جایگاه ویژه‌ای در این پژوهش دارند و به‌طور مکرر استفاده شده‌اند. اثر دیگری که در آن بر مسئله‌محور بودن تاریخ تأکید شده است، کتاب *مطالعه تاریخ نوشته جرمی بلک و دونالد مک‌رایلد* است که نویسندگان در آن با ارائه مثال‌هایی نشان می‌دهند که پژوهش‌های جدید با مسئله‌محور قراردادن موضوعات تاریخی، نتایج متفاوت و شایان توجهی را از دوره‌های تاریخی ارائه داده‌اند. در هر حال، در این اثر به آسیب‌شناسی بیان مسئله در مطالعات تاریخی کمتر توجه شده است. کتاب *درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ* علیرضا ملایی توانی، از جمله آثاری است که مباحث روش تحقیق به‌صورت جامع بررسی شده است، اما ایشان در این کتاب بیان مسئله را مترادف با تعریف و توضیح موضوع می‌داند و معتقد است «رابطه موضوع تحقیق و بیان مسئله همانند رابطه خلاصه اخبار با مشروح اخبار است.» (ملایی توانی، ۱۳۹۴: ۶۸). جهانگیر قائم‌مقامی که از پیش‌تازان نگارش کتاب در حوزه روش‌های تحقیق در تاریخ ایران است، در کتابش با عنوان *روش تحقیق در تاریخ‌نگاری* نتوانسته است تعریف جامعی از بیان مسئله ارائه دهد، هر چند که ایشان به‌خوبی بر اهمیت مسئله تحقیق در مقایسه با بخش‌های دیگر واقف است (قائم‌مقامی، ۱۳۵۸: ۳۳ - ۳۱). در سال‌های اخیر آثار بیشتری در حوزه روش تحقیق به چاپ رسیده است که در اکثر آنها جایگاه و اهمیت مسئله تحقیق به‌درستی تبیین نشده است که به‌عنوان مثال می‌توان از کتاب آقای جواد هروری با نام *روش تحقیق و پژوهش علمی در تاریخ: راهنمای نگارش تحقیقات در علوم انسانی و تاریخ* نام برد که در آن تعریفی گمراه‌کننده از مسئله تحقیق ارائه می‌دهد و داشتن مسئله را شرط اصلی شروع تحقیق نمی‌داند (هروری، ۱۳۸۹: ۱۰۸) یا می‌توان از کتاب *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در تاریخ* از کیتسن کلارک و کتاب *روش پژوهش در تاریخ* نوشته حسین میرجعفری و مرتضی نورایی (۱۳۸۹: ۲۹ - ۲۰) نام برد که در هیچ‌یک از آنها تعریفی دقیق از بیان مسئله ارائه نشده است. مری‌لین رامپولا نیز در کتاب *راهنمای نگارش تاریخ* (۱۳۹۵: ۱۳ - ۱۱۱)، در طول کتاب اشاره‌ای به بیان مسئله ندارد و تنها بحث انتخاب موضوع، سؤال یا سؤالات پژوهش را شرح داده است.

در هر حال، با نگاهی به آثار بیان‌شده به نظر می‌رسد، به‌رغم اینکه تاکنون پیرامون مسئله و سؤالات پژوهش تحقیقات زیادی انجام شده، در هیچ‌یک از آنها به‌صورت موردی به

آسیب‌شناسی بیان مسئله در پژوهش‌های تاریخی نظیر پایان‌نامه‌های دانشجویی نپرداخته‌اند؛ لذا جای خالی اثری که بتواند با ذکر نمونه به تعریف درست از بیان مسئله و مهم‌تر از همه به آسیب‌شناسی بیان مسئله با ذکر نمونه‌هایی از نوشته‌های دانشجویان پرداخته شود، خالی است. برای پرکردن این خلاء در این پژوهش تلاش شده است با بررسی موردی تعدادی از پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد، نتایج عینی بی‌توجهی به بیان مسئله در پژوهش‌های تاریخی نشان داده شود. به‌دیگر سخن، پژوهش حاضر به دنبال آسیب‌شناسی نبود تعریف درست از مفهوم بیان مسئله پژوهش در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد است. برای این منظور در این پژوهش تلاش شده است که ابتدا به اهمیت بیان مسئله پژوهش در مطالعات تاریخی پرداخته شود و سپس با استفاده از نظریات صاحب‌نظران در حوزه روش پژوهش، تعریفی جامع از مسئله پژوهش و بیان مسئله را به دست دهد و همچنین معیار و راه‌های شناسایی و راه‌حل‌های مسئله در پژوهش را برشمارد و سپس به صورت موردی تعداد ۱۰۰ پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ را که بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ در دانشگاه فردوسی مشهد نوشته شده است، بررسی کند.

اهمیت بیان مسئله در پژوهش‌های تاریخی

برخی از صاحب‌نظران اعتقادشان بر این است که علم با مسئله آغاز می‌شود. پوپر با چنین اعتقادی و با این نظریه به جنگ بیکن و خیلی از دانشمندان رفت که معتقد بودند علم با مشاهده آغاز می‌شود (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۴). پوپر کتابی دارد به نام *زندگی سراسر حل مسئله است* که در آن برای علم سه مرحله قائل است: «۱. نقطه شروع همیشه با طرح مسئله یا بروز یک موقعیت مسئله‌آفرین همراه است؛ ۲. سپس به دنبال آن راه‌حل‌های به کارگرفته شده می‌آید، این راه‌حل‌ها شامل نظریه‌هایی می‌شوند و این نظریه‌ها که آزمون‌ها را می‌سازند اغلب بر خطا هستند. آنها فرضیه‌ها و حدس‌ها هستند و همیشه چنین خواهند بود؛ ۳. در مورد علم ما با حذف خطاهایمان، با حذف نظریه‌های نادرست خود، یاد می‌گیریم.» (پوپر، ۱۳۹۰: ۱۷) لذا پوپر مدل سه مرحله‌ای خودش که عبارت از حل مسئله، ارائه راه‌حل‌ها و حذف خطاها را به‌عنوان ملاک‌های کار علمی برمی‌شمرد (همان).

از طرف دیگر «مسئله» نقطه کانونی و محوری در یک پژوهش است. نخستین گام پژوهش، مسئله‌گزینی است. به دیگر سخن، پژوهش واکنش انسان است در برابر مسئله‌ای (آریان‌پور، ۱۳۹۰: ۱۹). محوری بودن مسئله در پژوهش تا جایی است که می‌توان گفت: «تاریخ به‌مثابه یک مسئله است»، چنان‌که امروزه تحقیق تاریخی باید مسئله‌محور باشد (بلک و مک‌رایلد، ۱۳۹۰: ۳۳)، یعنی نقطه آغاز پژوهش، احساس وجود یک مسئله است. به این معنی که پژوهشگر با

مسئله یا مجهولی روبه‌رو شده که نمی‌تواند درباره آن نیندیشد و ساکت بماند (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۳۰). بر این اساس، در فرایند پژوهش تعیین و تبیین مسئله یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین مراحل به‌شمار می‌رود (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۵). از لرد آکتن نقل شده که به دانشجویانش در دانشگاه کمبریج توصیه می‌کرد: «سعی نکنید دوره‌های مختلف تاریخ را مورد بررسی قرار دهید، بلکه بکوشید به مطالعه مسائل تاریخی بپردازید.» (ایرنه‌مارو، ۱۳۸۹: ۴ / ۳۳۸). از این رو، بیان مسئله در پژوهش یکی از ارکان اصلی آن است که چنانچه یک پژوهش مسئله نداشته باشد یا برداشت اشتباه از تعریف و تبیین آن صورت بگیرد، می‌تواند کل پژوهش را تحت‌تأثیر قرار دهد.

خوشبختانه در دهه‌های اخیر و به‌ویژه، پس از پیدایی مکاتب جدید تاریخ‌نگاری همچون مکتب آنال، بر ضرورت تاریخ‌نویسی مسئله‌محور تأکید شده است (بلک و مک رایلد، ۱۳۹۰: ۳۳). ایرنه‌مارو درباره رویکرد مورخان بزرگ به امر مسئله‌محوری می‌نویسد: «حتی اگر یک موردی بیابیم که مورخی بزرگ و شایسته موضوعی معین و مشخص را به‌خاطر خود آن موضوع و مستقل از کلیه عوامل بیرونی در درون محدوده زمانی خاصی مورد مطالعه قرار داده باشد، بازهم باید توجه داشته باشیم که دلیل وی از انتخاب این موضوع، وجود مسئله‌ای مهم و پرمعنا در آن دوره به‌خصوص بوده است. به این ترتیب، می‌توان گفت که دلیل رانکه در تألیف کتاب *تاریخ اقوام لاتینی و ژرمانی* در سال‌های ۱۴۹۴ و ۱۵۳۵ همین بوده است» (ایرنه‌مارو، ۱۳۸۹: ۴ / ۳۳۹-۳۳۸). در واقع، نگرش و نگارش تحلیلی تاریخ بود که باعث ایجاد مسئله در تاریخ شد؛ چنان‌که جرمی بلک و دونالد مک‌رایلد نوشته‌اند: «سوالات مهم در تاریخ پیرامون نوشته‌های توصیفی متمرکز نمی‌شود، بلکه در بحث‌های تحلیلی مطرح می‌شود.» (بلک و مک‌رایلد، ۱۳۹۰: ۳۴)

تعریف و ساختار مسئله پژوهش و ویژگی‌های بیان آن

یک پژوهشگر لازم است به‌روشنی و بدون ابهام مسئله علمی پژوهش را برای خواننده مشخص کند و توضیح دهد که در پژوهش مدنظرش به دنبال چیست و انتظار بیان چه مباحث و موضوعاتی را دارد و چه مباحث و مطالبی بیان نخواهد شد. بنابراین ارائه تعریف و توضیحی دقیق از مسئله پژوهش ضروری است (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۵). مسئله برابر نهادۀ Problem در زبان‌های اروپایی است که داریوش آشوری در فرهنگ علوم انسانی آن را مسئله، معما، مشکل، اشکال، دشواری، مسئله‌ساز و مسئله‌آفرین معنا کرده است (آشوری، ۱۳۸۱). می‌توان گفت که مسئله در واقع یک ابهام علمی است که در ذهن پژوهشگر و در رابطه با یک

موضوع مشخص شکل می‌گیرد و پژوهشگر به دنبال یافتن پاسخ به آن سؤال یا حل آن مسئله است. لذا تعیین مسئله علمی خود نوعی آگاهی درباره موضوع است. منشأ آن معرفت پیشینی ماست (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۵). پژوهشگر در بیان مسئله باید موضوع را به گونه‌ای بپروراند که ذهن خواننده را آماده ورود به مرحله بعد کند؛ یعنی به‌طور طبیعی متوجه سؤال اصلی و سؤالات فرعی کند.

در خصوص ویژگی‌ها و معیارهای بیان مسئله هانری ایرنه‌مارو در کتاب *روش‌های پژوهش در تاریخ* می‌نویسد: «مورخ بزرگ کسی است که مسائل واقعی را انتخاب می‌کند و بر آنها انگشت می‌گذارد و از گذشته پاسخی می‌خواهد که هم برای ما یعنی اولاد و احفاد گذشتگان جاذبه‌ای واقعی و ارزش حیاتی دارد و هم در محیط مورد مطالعه مورخ پاسخ‌گوی واقعیتی ملموس است. این دو شرط باید هم‌زمان تحقق یابد.» (ایرنه‌مارو، ۱۳۸۹: ۳۳۸/۴) ویژگی‌های یک مسئله خوب در پژوهش عبارت‌اند از: ۱. به معنای واقعی مسئله باشد؛ یعنی دلالت بر امر بدیهی نداشته باشد بلکه پاسخ به آن مسئله سقف دانش را در آن حوزه مطالعاتی بالاتر ببرد؛ ۲. ادراکی باشد نه القایی؛ یعنی محقق آن را به‌طور کامل فهم و درک کرده باشد و در نتیجه مطالعات خود، بدان رسیده باشد. مسئله نباید القایی و یا عاریتی باشد؛ ۳. منفرد باشد؛ تنها ناظر به یک ابهام علمی باشد نه بیشتر؛ ۴. جزئی باشد؛ بیان مسائل کلان در پژوهش‌های علمی به سبب موانع و مشکلاتی که در فرایند پژوهش‌های ژرفانگر ایجاد می‌کند، چندان مورد استقبال واقع نمی‌شوند؛ ۵. برای بهبود جامعه یا تکامل علم سودمند باشد؛ ۶. ناگشوده است یا گشوده، اما گسترش نیافته است یا از جهتی گشوده یا گسترده است و از جهتی ناگشوده یا ناگسترده باشد؛ ۷. با توجه به توانایی پژوهنده و امکان علمی روزگار او، گشودنی یا گسترده است؛ ۸. موردعلاقه پژوهنده باشد. (آریان‌پور، ۱۳۹۰: ۲۱؛ حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۸). به‌علاوه، در موضوع پژوهش باید پرسشی را بیان کرد که هنوز کسی به آن پاسخی نداده باشد (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۳۱).

هر مسئله از دو بخش تشکیل می‌شود: بخش نخست مدخل و ورود به موضوع محسوب می‌شود و می‌توان آن را جدا از مسئله و ذیل عنوان مدخل بیان کرد (منصوریخت، ۱۳۸۷: ۱۷۸). بخش دوم مسئله پژوهش است که قسمت اصلی آن را تشکیل می‌دهد، در واقع نشان‌دادن متغیرهای اصلی و وابسته پژوهش است که نقطه اصلی مشکل یا معضل موضوع را نشان می‌دهد که باعث پدیدآمدن تغییر و در نتیجه، به وجود آمدن مسئله و مشکل شده است (منصوریخت، ۱۳۸۷: ۱۷۰). برای مثال، دانشجویی در پایان‌نامه خود با عنوان «نقش رجال کرمان در انقلاب مشروطه» که در سال ۱۳۹۴ از آن دفاع کرده است، در بیان مسئله، تنها به

شرح موضوع پرداخته است: «در حوادث و وقایع انقلاب مشروطه شهرهای مختلفی دست‌اندرکار بوده و انقلاب اختصاص فقط به یک منطقه مانند تهران نداشته است. از جمله می‌توان از کرمان یاد کرد. کرمانیان در انقلاب مشروطه نقش به‌سزایی را ایفا نمودند... آنان در آستانه انقلاب مشروطه، همزمان با آزادی‌خواهان سایر مناطق، آزادی‌خواهان کرمان نیز به مبارزه با حکومت ظالمانه وقت پرداختند.» (سیما آبان، ۱۳۹۴: ۳) پژوهشگر محترم تحت عنوان بیان مسئله تنها به شرح مختصری از موضوع خود پرداخته است. در حالی که این موضوع، یعنی «نقش رجال کرمان در انقلاب مشروطه» را می‌توان مسئله‌محور کرد و عواملی را که منجر به این حرکت در کرمان شد، به‌عنوان مسئله پژوهش بررسی کرد. به‌عنوان مثال می‌توان اشاره کرد که نارضایتی‌های نهفته سالیان دراز در میان مردم کرمان که در این دوره تحت‌تأثیر عوامل مختلف از جمله مشکلات اقتصادی، سنگینی مالیات‌های حکومت، درگیری‌های فرقه‌ای و نحوه حکومت حاکم شهر، در تنگنا بودند و نفوذ علمای شهر بر مردم و نیز آشنایی برخی از مردان کرمان با اندیشه‌های نو باعث شد تا این نارضایتی عمومی ناشی از مشکلات و درگیری‌ها، منجر به حوادث انقلابی در این شهر شود.

راه‌های شناسایی و پاسخ به مسئله پژوهش

یکی از مراحل سخت پژوهش، کشف و شناسایی مسئله آن است. هر پژوهش‌فعلیتی است برای یافتن مجهولی که هیچ‌کس تا این لحظه برای آن پاسخی ارائه نکرده است. کسی می‌تواند در یک زمینه علمی، پرسش‌های تازه بیان کند که بر موضوع پژوهش اشراق داشته باشد. مسئله‌یابی کار ذهن‌های خلاق است که پیرامون موضوع اطلاعات دقیق و گسترده دارند. ذهن خالی از اطلاعات، قادر به کشف مسئله و سؤال نیست (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۳۱). لذا آگاهی پژوهشگر پیرامون موضوع و خلاقیت وی در طرح پرسش، شروط اولیه کشف مسئله در موضوعات تاریخی است. پوپر اظهار می‌کند: «مسئله زمانی پیش می‌آید که درمی‌یابیم میان معرفت ما و واقعیت تناقض وجود دارد. کسی که دارای مسئله علمی است، برخوردار از دانش و آگاهی است.» (به نقل از: حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۶) علوم طبیعی و نیز اجتماعی، همیشه با یک مسئله شروع می‌شود؛ یعنی چیزی که به گفته فلاسفه یونان، در ما حیرت را برمی‌انگیزاند (پوپر، ۱۳۹۰: ۱۰). به‌علاوه مسئله محصول اصل جاری در طبیعت و اجتماع یعنی «تغییر» است. نسبت مسئله با تغییر را می‌توان چنین توصیف کرد: با ظهور تغییر، تناسب، تعادل و سازگاری میان اجزاء به هم می‌خورد و نظم جاری خلل می‌یابد. این اختلال یعنی ظهور مشکل و معضل، مشکل و معضلی که در نزد انسان‌شناسان، به مسئله یا معما تعبیر می‌شود. در جریان

تغییر، عامل یا عواملی ظهور می‌کنند و روابط و مناسبات جاری در وضعیت موجود را بر هم می‌زنند و به تولید مسئله منجر می‌شوند (منصوربخت، ۱۳۸۷: ۱۸۷ - ۱۸۶).

جنبه نظری تشخیص مسئله به این معناست که به صرف مواجهه آنی با یک وضعیت توفیق کشف و تشخیص مسئله و یا حداقل تشخیص کامل و تمام‌عیار آن ممکن نیست، بلکه باید از جنبه نظری به معادله تداوم و تغییر مجهز شد. به این معنا که فهم درست تغییر بدون فهم درست وضعیت پیش از تغییر که نشانگر تداوم وضعیتی تاریخی است، امکان‌پذیر نمی‌شود. کشف و تشخیص مسئله به‌مثابه کشف و تشخیص عامل یا عواملی است که تعادل، تناسب و سازگاری میان اجزا و عناصر یک وضعیت طبیعی یا اجتماعی را برهم زده و به ظهور یک معضل یا مشکل منجر شده است که البته با سؤال متفاوت است (همان: ۱۸۷). برای مثال، تجارت در دوره سلجوقیان یک موضوع است، اما وقتی از رونق تجارت زمینی در این دوره سخن به میان می‌آید، یک مسئله ایجاد شده است و در پی آن سؤال آتی برای کشف مسئله به وجود می‌آید؛ مثلاً دلایل یا علل رونق تجارت زمینی در دوره سلجوقیان چیست؟ یا حاکمان سلجوقی چه نقشی در این رونق تجاری برعهده داشتند؟ و سؤالاتی از این قبیل که پاسخ بدان‌ها مسئله پژوهش را که رونق تجارت زمینی در دوره سلجوقیان است، روشن و در نهایت حل می‌کند.

شناسایی مسئله که تا اینجا گفته شد، در حقیقت مرحله قبل از شروع تحقیق است و اینکه یک پژوهشگر بتواند در یک موضوع تاریخی یا علمی متوجه وجود یک مسئله شود که نقطه آغازین یک پژوهش است، با کشف آن شروع به کار کند و بعد از آن مرحله بعدی مسئله به میان می‌آید که آن پیدا کردن راه‌حل برای حل مسئله است.

پوپر درباره حل مسئله می‌نویسد: «علم برای حل این مسائل اساساً همان شیوه‌ای را به کار می‌گیرد که عقل سلیم مورد استفاده قرار می‌دهد: شیوه آزمون و خطا.» (پوپر، ۱۳۹۰: ۱۰) مشخص کردن اینکه از چه راهی باید رفت تا به حل مشکلی نزدیک شد، مهم‌ترین قدم در راه‌حل یک مسئله است. در برابر هر مسئله‌ای باید جنس مسئله را واریسی کرد. مراحل پیدا کردن راه‌حل مسئله عبارتند از: ۱. نخستین قدم، وضوح بخشیدن به مسئله و سؤال است. مسئله‌ای که مبهم باشد، حل آن دشوار و غیرممکن است. سؤال مبهم همواره جواب مبهم را در پی دارد؛ ۲. قدم دوم، تمیز مرز ارزش‌ها و واقعیت‌هاست؛ ۳. سومین مرحله پس از طرح مسئله و پس از وضوح بخشیدن به آن و پس از جدا کردن مسائل ارزشی، اخلاقی، تکلیفی و قراردادی، دو دسته مسئله باقی می‌مانند: علمی و غیرعلمی. با معین کردن جنس و طبیعت مسئله، به راحتی می‌توان راه‌حل آن را هم معین کرد. اگر مسئله علمی است برای حل آن از

مشاهده و تجربه کمک می‌گیریم و اگر فلسفی است با مراجعه به قواعد فلسفی و با کاوش‌های منطقی به حل آن می‌پردازیم (سروش، ۱۳۸۸: ۷۶ - ۶۹).

مسئله تاریخی را نیز با استفاده از تفکر تاریخی و روش‌های قاعده‌مند آن و با استفاده از اسناد و منابع تاریخی حل می‌کنیم. فریدون آدمیت دربارهٔ تعقل و تفکر تاریخی می‌نویسد: «در تعقل تاریخی، تاریخ جریان است در توالی حوادث، حوادثی که نه در خلأ به وقوع می‌یابند و نه اسرارآمیزند، بلکه قانون منطقی ترتیب معلول حاکم بر سلسله حوادث است... تفکر تاریخی عنصر اصلی تاریخ‌نویسی جدید و مسئله‌محور بودن آن است... تاریخ‌نگارانی بوده‌اند که جزئیات وقایع را به صورت مواد خام ثبت می‌کردند، بدون اینکه به کشف علل و نتیجه آنها برآیند یا بتوانند از مجموع آنها فکر عمیقی عرضه بدارند.» (آدمیت، ۱۳۹۴: ۴۴ - ۴۳) باید توجه داشت هنگامی می‌توان از مسئله در تاریخ سخن گفت که مباحث تاریخی را همچون مسائل دیگر علمی از مسائل غیرعلمی و ارزشی و اخلاقی جدا کرد، چراکه «تاریخ همواره آغشته به افسانه و مغالطه بوده و این اختصاص به تاریخ قدیم و جدید ندارد.» (همان: ۴۴) برای مثال، سقوط ساسانیان یک مسئله تاریخی است که مورخان دوره اسلامی ضمن اینکه صرفاً به گزارش رویدادها قناعت کرده‌اند، آن را آغشته به افسانه و مسائل ارزشی کرده‌اند و لذا اغلب فاقد مسئله هستند، در حالی که در سال‌های اخیر و نسل جدید پژوهشگران و مورخان با نگاهی مسئله‌محور و علمی به این موضوع پرداخته‌اند که کتاب پروانه پورشریعی با نام کتاب *افول و سقوط شاهنشاهی ساسانی (اتحادیه ساسانی - پارتی و فتح ایران به دست عرب‌ها)* و کتاب *آخرین شاه نوشته علی حصوری* از جمله این آثار است.

در هر حال، گسترش مقاطع تحصیلات تکمیلی در دانشگاه و توجه و تأکید بیش از پیش بر گسترش پژوهش‌های علمی و تولید علم در سطح کشور، گسترش کمی پژوهش‌ها را در دانشگاه‌ها و سایر مراکز و سازمان‌های علمی در بر داشته است. نگاهی گذرا به پژوهش‌های انجام‌شده و پایان‌نامه‌ها، حاکی از وجود معایب اساسی روش‌شناختی در بیشتر آنهاست (منصوریخت، ۱۳۸۷: ۱۷۰). ایراد اصلی اغلب پژوهش‌های تاریخی، فقدان مسئله یا نبود تبیین صریح، قاطع و روشن آن است (حضرتی، ۱۳۹۳: ۱۰۵). بیان مسئله پژوهش، گام اساسی در هرگونه فعالیت پژوهشی است. نظام‌های آموزشی باید چنان طراحی شود که افراد، پرسشگری و مسئله‌یابی را بیاموزند. باید ضرورت پرسش در هنگام مطالعه و تدریس به‌طور جدی بیان شود و از آموزنده خواسته شود تا ذهن خود را برای بیان سؤال‌های بیشتر فعال کند (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۳۰).

به‌علاوه، بحث وجود معایب در حوزه کلیات و روش پژوهش قبل از هر چیز متوجه متون

روش پژوهش در هر رشته علمی است که در حوزه‌های مختلف و در اینجا، رشته تاریخ نارساست. منصوربخت در مقاله خود برخی از متون روش‌های پژوهش در تاریخ، علوم اجتماعی و علوم انسانی را تقسیم‌بندی کرده است. وی در مقاله خود چهار دسته از منابع مرتبط با مباحث روش تحقیق در رشته‌های علوم انسانی را شناسایی کرده است و آنها را از حیث پرداختن به مسئله پژوهش متمایز کرده است: دسته اول اگرچه تعریف نسبتاً درستی از مسئله داشته‌اند، با این حال فاقد جامعیت‌اند؛ دسته دوم مسئله را با دیگر بخش‌های پژوهش مانند موضوع، سؤال، هدف و عنوان خلط کرده‌اند؛ دسته سوم تعریف روشنی از مسئله ارائه نداده‌اند اما ابعادی از آن را بیان کرده‌اند و دسته چهارم، آثاری هستند که به هیچ‌روی به مسئله توجهی نداشته‌اند (منصوربخت، ۱۳۸۷: ۱۸۴ - ۱۷۱).

بنابراین، جای خالی اثری که بتواند پاسخ‌گوی نیاز دانشجویان در ارائه تعریف درست بیان مسئله و کشف مسئله و ارائه راه‌حل‌های آن باشد، خالی است و لذا بیش از گذشته توجه صاحب‌نظران حوزه‌های روشی در رشته تاریخ را می‌طلبد. به‌همین منظور در ادامه تلاش خواهد شد با مطالعه موردی بر روی ۱۰۰ جلد پایان‌نامه کارشناسی ارشد در دانشگاه فردوسی مشهد، به‌صورت عینی این بی‌توجهی به تعریف بیان مسئله و پیامدهای آن را در پژوهش‌های تاریخی نشان داده شود.

بررسی پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ (تجزیه و داده‌ها)

بر اساس آسیب‌شناسی متون روش تحقیق، می‌توان سراغ مطالعه موردی رفت و پژوهش‌های تاریخی را از منظر مسئله‌گزینی در بوتۀ نقد و بررسی گذاشت. لذا در این بررسی و مطالعه موردی، نگارندگان به سراغ پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد رشته تاریخ رفته و تعداد ۱۰۰ پایان‌نامه دفاع‌شده در این رشته در دانشگاه فردوسی مشهد را که بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ دفاع شده، بررسی و نقد کرده‌اند. در این تجزیه و تحلیل، پایان‌نامه‌ها از منظر مسئله‌گزینی و بر اساس آسیب‌شناسی مسئله پژوهش در متون روش‌شناسی که منصوربخت (۱۳۸۷: ۱۸۴ - ۱۷۱) به بعضی از آنها اشاره کرده است، به شش دسته تقسیم شده‌اند. تعدادی از آنها ویژگی‌های یک بیان مسئله مناسب را دارا هستند؛ تعدادی فاقد مسئله هستند؛ دسته‌ای مسئله با سؤال تحقیق را یکی دانسته‌اند؛ عده دیگری مسئله را با موضوع خلط کرده‌اند؛ برخی مسئله و عنوان را یکی برشمرده‌اند؛ و برخی دیگر هم مسئله را به‌صورت مبهم بیان کرده‌اند.

الف. وجود مسئله تحقیق مناسب و پذیرفتنی

در بررسی‌های صورت‌گرفته بر روی ۱۰۰ پایان‌نامه کارشناسی ارشد تنها ده درصد از

تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۰، شماره ۲۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۹ / ۲۵

پایان‌نامه‌های دفاع‌شده در این سال‌ها از چارچوب یک مسئله مناسب برخوردار بودند.

جدول دارای بیان مسئله مناسب

تعداد پایان‌نامه‌های بررسی‌شده	تعداد پایان‌نامه‌های دارای مسئله مناسب	درصد پایان‌نامه‌های دارای مسئله مناسب
۱۰۰	۱۰	۰/۱۰

ردیف	عنوان پایان‌نامه	سال دفاع
۱	بازتاب اندیشه سیاسی شاهان هخامنشی در کتیبه‌ها و نقوش برجسته آن دوره	۱۳۹۵
۲	بررسی جایگاه تاریخی کرمان در دوره ساسانیان	۱۳۹۳
۳	روابط فرهنگی ایران و مصر در عصر پهلوی	۱۳۹۳
۴	جایگاه ترکان اویغور در نظام سیاسی و اجتماعی مغول و ایلخانان	۱۳۹۴
۵	مبانی مشروعیت حکومت‌های محلی ایران در قرن هشتم هجری	۱۳۹۱
۶	سیمای امام علی (ع) در شرح نهج البلاغه ابن ابی‌الحدید	۱۳۹۴
۷	نظام آموزشی و تربیت دینی در دوره ساسانی	۱۳۹۲
۸	تأثیر آرا و اندیشه‌های علمای شیعه عصر صفوی بر وضعیت اقلیت‌های غیرمسلمان (اهل کتاب)	۱۳۹۰
۹	فراماسونری و شاهزادگان قاجاری	۱۳۹۲
۱۰	مشروعیت سیاسی در دوره ساسانی	۱۳۹۲

برای نمونه پایان‌نامه‌ای با عنوان «بازتاب اندیشه سیاسی شاهان هخامنشی در کتیبه‌ها و نقوش برجسته آن دوره» که در سال ۱۳۹۵ دفاع شده است که در آن مسئله پژوهش که بحث «مشروعیت حکومت و چرایی» آن به عنوان مسئله پژوهش بیان شده است (بیان مسئله) و مسئله اصلی و در نتیجه سؤالات به درستی تبیین شده‌اند:

«مبحث مشروعیت سیاسی از جمله مباحث مهم تاریخ ایران باستان محسوب می‌شود. از این رو اکثر نویسندگان که بر روی تاریخ سیاسی ایران در این دوره کارکرده‌اند، به این مبحث نیز اشاره‌ای داشته‌اند؛ زیرا سلطنت بدون داشتن مشروعیت در این دوره، ناممکن به نظر می‌رسد. شاهان این سلسله برای توجیه قدرت و سیطره خود و کسب مشروعیت از یک ایدئولوژی سیاسی بهره می‌بردند. طرز بیان، استفاده و تبلیغ از این اصول ایدئولوژیکی در ادوار مختلف این دوره، متفاوت است... تصویر نشستن شاه بر تخت سلطنت، آلات نظامی در دست شاه، حمل تخت روان شاه و... از ایدئولوژی‌های سیاسی بازتاب داده‌شده در نقوش برجسته

هستند. عباراتی چون، اهورامزدا مرا شاه کرد، اهورامزدا حکومت مرا و خاندان مرا بپاید، من شاه هستم یکی (شاه) از بسیاری و ... از جمله عبارات‌های کتیبه‌ای هستند که ایدئولوژی سیاسی شاهان را بازتاب می‌دهند. در مجموع، همه این نقوش و عبارات‌ها حاکی از این است که شاهان هخامنشی برای شاهنشاهی خویش، دارای یک ایدئولوژی سیاسی بودند که در آثار آن دوره نمود یافته است.» (راینی‌نژاد، ۱۳۹۵)

ب. فقدان مسئله

یکی از آسیب‌های جدی که متوجه پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های رشته تاریخ است، فقدان مسئله و بیان آن است. برخی از پایان‌نامه‌ها اساساً مسئله ندارند. بدین ترتیب که نه به صورت مجزا و نه در قالب مقدمه مسئله‌ای بیان نشده است. در تحقیق به عمل آمده از تعداد ۱۰۰ پایان‌نامه دانشگاه، یکی از اشکالات عمده آنها همین نبود مسئله در آنهاست که ۳۲ درصد جامعه آماری را در برمی‌گیرد.

جدول فقدان مسئله تحقیق

تعداد پایان‌نامه‌های بررسی شده	تعداد پایان‌نامه‌های بدون مسئله	درصد پایان‌نامه‌های بدون مسئله
۱۰۰	۳۲	۰/۳۲

ردیف	عنوان پایان‌نامه	سال دفاع
۱	اوضاع سیاسی مشهد از رئیس‌الوزاری تا تاج‌گذاری رضاخان	۱۳۸۹
۲	آداب غذایی ایرانیان و تأثیر اسلام بر آن (قرن دوم تا هفتم هجری)	۱۳۸۹
۳	فعالیت‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی دانشجویان از سال ۱۳۲۰ تا ۱۳۳۲ در ایران	۱۳۹۰
۴	بازتاب جنگ جهانی اول در شعر معاصر ایران	۱۳۹۱
۵	اوضاع فرهنگی و اجتماعی غرب از منظر سفرنامه‌نویسان ایرانی	۱۳۹۰
۶	احمد متین دفتری در دوره پهلوی اول	۱۳۹۲
۷	نقش شاهزادگان صفوی در دربار مغولان هند	۱۳۹۳
۸	نقش گنده‌لات‌ها در دوره پهلوی دوم تا پایان کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲	۱۳۹۳
۹	نفوذ هنر غرب در هنر دوره ناصری (با تکیه بر موسیقی، نمایش و نقاشی)	۱۳۹۳
۱۰	زمینه‌های تاریخی احوال وجودی امام‌علی (ع) در نهج‌البلاغه	۱۳۹۴
۱۱	واکنش عشایر نسبت به اصلاحات فرهنگی رضاشاه	۱۳۹۴
۱۲	وقف در مشهد عصر پهلوی	۱۳۹۱
۱۳	خاستگاه‌های فکری اندیشه‌های مهندس مهدی بازرگان	۱۳۸۹
۱۴	نقش قبایل عرب ساکن خراسان در قیام عباسی	۱۳۹۲

۱۳۹۳	شورش‌های دوره شاه طهماسب اول	۱۵
۱۳۹۳	تجارت ایران از ابتدای عصر قاجار تا انقلاب مشروطه از نظر سیاحان خارجی	۱۶
۱۳۹۴	آسیب‌شناسی آموزش تاریخ در مدارس ابتدایی و دبیرستان از دارالفنون تا پهلوی دوم	۱۷
۱۳۹۱	تجارت خارجی ایران عصر صفوی	۱۸
۱۳۹۴	بررسی تطبیقی روایت‌های مورخان سلسله صفوی از دوره حکومت شاه‌عباس دوم	۱۹
۱۳۹۰	زندگی و فعالیت‌های آیت‌الله شیخ محمد آقازاده	۲۰
۱۳۹۰	سیر تحول انجمن‌های ایالتی و ولایتی از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی	۲۱
۱۳۹۳	سیره امام‌سجاد(ع) در منابع متقدم شیعی و سنی با تکیه بر تاریخ یعقوبی و طبری	۲۲
۱۳۹۲	امامان و بردگان (از امام یکم تا پایان حیات امام پنجم (ع))	۲۳
۱۳۹۳	مسئله بردگی، بردگان و موالی در سیره امامان ششم تا دوازدهم (ع)	۲۴
۱۳۹۰	بدخشان در دوره تیموری	۲۵
۱۳۹۲	تاریخ اجتماعی زبیریان	۲۶
۱۳۹۳	بررسی دین و سنت‌های زردشتی در احادیث و متون تفسیری مسلمانان تا دوره صفویه	۲۷
۱۳۸۸	روابط ایلخانان با الوس جغتای و عوامل مؤثر بر آن	۲۸
۱۳۸۹	راه‌های ارتباطی و شیوه‌های خبررسانی در دوره‌های هخامنشیان	۲۹
۱۳۸۸	کشاورزی در ایران در عهد تیموریان و ترکمانان	۳۰
۱۳۹۲	جنگ‌آوری و ساختار ارتش پارتی و ساسانی و مقایسه آنها	۳۱
۱۳۹۰	بررسی لشکرکشی خشایارشا به یونان با تکیه بر نقد محتوای تاریخی فیلم سید	۳۲

به‌عنوان نمونه می‌توان به پایان‌نامه زیر تحت عنوان «کشاورزی در ایران در عهد تیموریان و ترکمانان» اشاره کرد که مسئله پژوهش به‌خوبی تبیین نشده است.

«کشاورزی همواره پایه اصلی زندگی اقتصادی جامعه ایران بوده است. تحولات سیاسی - نظامی معمولاً تأثیر مستقیمی بر این بخش از اقتصاد جامعه به‌جا می‌گذاشت. جهان‌گشایی‌های تیمور و تحولات پس از آن از جمله این تحولات بود... بدین جهت بررسی سیر تحولات این عرصه در دوره‌های مختلف تاریخی ضرورتی مهم به‌شمار می‌آید. دوره‌ای که با فتوحات تیمور در ایران آغاز و با سقوط حکومت ترکمانان و ظهور صفویان پایان می‌یابد. پژوهش حاضر بر آن است تا مسائل مختلف مربوط به حوزه کشاورزی در این دوران را مورد بحث قرار دهد. مسائلی چون وضع مالکیت زمین، انواع محصولات، مالیات‌ها، نظام آبیاری و سیاست‌های حکومتی در این چارچوب قرار می‌گیرند.» (شیرزاد، ۱۳۸۸)

چنان‌که مشاهده می‌شود در این چکیده دانشجو بیشتر به دنبال تهیه گزارش از وضع کشاورزی در دوره مدنظر بوده است تا تأکید بر نقش لشکرکشی تیمور در آسیب به نظام

کشاورزی در این دوره. در هر حال، اگر در این مقاله به‌جای تهیه گزارش و پرداختن به موضوع کشاورزی در دوره مدنظر به مسئله تأثیر لشکرکشی‌های مداوم تیمور در کاهش محصولات کشاورزی پرداخته می‌شد، پایان‌نامه مسئله‌محور و ویژگی‌های یک پایان‌نامه خوب را داشت.

ج. خلط مسئله و سؤال

یکی از آسیب‌های دیگر نزد دانشجویان و محققان خلط مسئله و سؤال اصلی تحقیق و یکی انگاشتن این دو با هم است. به این معنا که مسئله مترادف و معادل با سؤال انگاشته می‌شود و در این انگاره صرفاً به معنای لغوی آن بسنده می‌شود. در قدیم مسئله و سؤال عین هم انگاشته می‌شدند و بر اساس آن مسئله را با هر پرسشی مطابقت می‌دادند. اما در روزگار جدید مسئله برابر نهاده *Problem* در زبان‌های اروپایی به شمار آمده است و سؤال برابر نهاده *Question* است. *Problem* اگرچه به معنای معضل و مشکل است، اما فراتر از این است. در این وضع *Problem* با معما، مسئله و مشکل و معضل مترادف می‌شود که بدون تأمل و تفکر حل‌نشدنی است (منصوریخت، ۱۳۸۷: ۱۸۵). مسئله جامع دارای دو جنبه عینی و ذهنی است. جنبه عینی مسئله از نسبت علی و بیرونی میان امور سخن می‌گوید. در حالی که سؤال از جنبه ذهنی و دلالتی حکایت می‌کند (همان: ۱۸۶). اگرچه بسیاری از سؤالات جنبه عام و فراگیر دارند، به‌صورت انتزاعی و فارغ از زمان و مکان بیان نمی‌شوند، سؤالات بشری اعم از عام یا خاص همواره در درون ظرفی از زمان و مکان که همان مسئله باشد، بیان می‌شوند؛ بنابراین نباید سؤالات عام و کلی را با مسئله یکی انگاشت و آنها را با اساس تحقیق یکی دانست (همان: ۱۷۴).

جدول خلط مسئله و سؤال اصلی تحقیق

تعداد پایان‌نامه‌های بررسی شده	تعداد خلط مسئله و سؤال اصلی	درصد خلط مسئله و سؤال اصلی
۱۰۰	۱۱	۰/۱۱

ردیف	عنوان پایان‌نامه	سال دفاع
۱	بررسی میزان پابندی دولت روسیه به معاهدات و قراردادهای منعقد شده با ایران از انقلاب مشروطه تا پایان سلطنت رضاشاه	۱۳۹۵
۲	حیات فکری و سیاسی عبدالله‌بن عباس	۱۳۹۳
۳	سپاه امام‌علی (ع)	۱۳۹۵
۴	نقش و مواضع علمای مقیم مشهد در انقلاب مشروطه	۱۳۸۹
۵	تاریخ‌نگاری منظوم در دوره مغول	۱۳۸۹

۱۳۹۳	تصویر نهضت امام حسین(ع) در آثار دوره صفوی	۶
۱۳۸۹	پادشاهی زنان در عصر ساسانی با تکیه بر مشروعیت خاندانی	۷
۱۳۹۱	بررسی زمینه‌های تاریخی توسعه‌نیافتگی صنعتی در عصر قاجار	۸
۱۳۹۵	چگونگی تبدیل تهدیدها به فرصت‌ها در سیره امام صادق(ع)	۹
۱۳۹۵	خاستگاه میترایسم	۱۰
۱۳۸۷	تاریخ بافت از دوره قاجار تا روزگار حاضر	۱۱

برای نمونه، پایان‌نامه با عنوان «نقش و مواضع علمای مقیم مشهد در انقلاب مشروطه» که در سال ۱۳۸۹ دفاع شده است، دارای چنین مشکلی است:

«با تأسیس سلسله قاجار، تحولی در موقعیت سیاسی و اجتماعی علمای شیعه ایران در جهت افزایش اعتبار، نفوذ سیاسی و اجتماعی و اقتصادی آنان در جامعه به وجود آمد. اگرچه بخشی از نفوذ اجتماعی و موقعیت علمای شیعی در ایران عصر قاجاریه، تداوم موقعیت و نفوذ سنتی علما در تاریخ ایران بود. انقلاب مشروطه به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین تحولات تاریخ ایران در دوران معاصر از اهمیت خاصی برخوردار است... یکی از مهم‌ترین گروه‌های اجتماعی که در این انقلاب نقش پررنگی را ایفا کردند، علما بودند که در سطح گسترده‌ای با کارکردهای متنوع به عرصه مبارزه با استبداد حکومت و استعمار گام نهادند... اینک باید دید علمای خراسان و مشهد در این انقلاب چه نقشی را ایفا کرده‌اند و چه جایگاهی داشته‌اند؟» (شفقی، ۱۳۸۹)

د. یکی انگاشتن مسئله با موضوع

خلط مسئله و موضوع هم‌چون مسئله و سؤال ناشی از نبود تمایز معنای لغوی و اصطلاحی و کاربردهای عامیانه و عالمانه است. موضوع طیف وسیعی از موارد مربوط به یک حوزه فعالیت ذهنی و عینی را شامل می‌شود؛ اما به مسئله خاصی اطلاق نمی‌شود، بلکه مسائل به‌طور کلی، در درون موضوعات مختلف جای می‌گیرند (منصوربخت، ۱۳۸۷: ۱۸۸).

موضوع تحقیق با مسئله تحقیق فرق دارد. می‌توان به‌راحتی موضوعی را انتخاب کرد، اما به‌سادگی نمی‌توان مسئله ساخت. مثلاً «مهاجرت نخبگان» یک موضوع است، اما هنوز مسئله نیست. اگر بخواهیم مسئله‌ای برای این موضوع طراحی کنیم، باید آن را در یکی از زمینه‌ها و پرسش‌های روشن و هدفمند بیان کنیم؛ مانند جمعیت‌شناسی نخبگان مهاجر، علل مهاجرت نخبگان، مشکلات نخبگان در کشور میزبان، پیامدهای مهاجرت برای کشور مبدأ و چند مسئله دیگر؛ اگر برای هر یک از عنوان‌های فهرست پیشین یک تا سه پرسش دقیق طراحی کنیم، آنها به‌سادگی به یک مسئله پژوهشی تبدیل می‌شوند (فتوحی، ۱۳۹۶: ۱۳۱-۱۳۰).

جدول خلط مسئله و موضوع تحقیق

تعداد پایان‌نامه‌های بررسی‌شده	تعداد خلط مسئله و موضوع	درصد خلط مسئله و موضوع
۱۰۰	۳۶	۰/۳۶

ردیف	عنوان پایان‌نامه	سال دفاع
۱	زندگی و فعالیت‌های میرزا کریم‌خان رشتی	۱۳۹۲
۲	ماهیت رفتار عباسیان در برخورد با حسینیان و حسینیان	۱۳۹۲
۳	نقش رجال کرمان در انقلاب مشروطه	۱۳۹۴
۴	ظهور ایل قرایی در صحنه سیاسی و اجتماعی خراسان از نادرشاه افشار تا ناصرالدین‌شاه	۱۳۹۳
۵	شیوه تبلیغ دین در سیره رضوی	۱۳۹۴
۶	زندگی‌نامه سیاسی و اجتماعی محمدبن‌ابی‌بکر	۱۳۹۳
۷	روابط صوفیان گنابادی با دربار پهلوی دوم	۱۳۹۳
۸	خراسان از دیدگاه سفرنامه‌نویسان اروپایی در دوره قاجاریه	۱۳۹۳
۹	مناسبات سیاسی و مذهبی سریداران و حکومت‌های همجوار	۱۳۹۲
۱۰	حج از سقوط حکومت ایلخانان تا پایان حکومت تیموریان	۱۳۹۰
۱۱	رابطه مادها و پارس‌ها در دوره هخامنشیان	۱۳۹۰
۱۲	کنش‌های زنان فارس در جریان‌های سیاسی - اجتماعی دوره قاجار	۱۳۹۳
۱۳	نقش خاندان‌های بزرگ ساسانی در سقوط دولت ساسانی	۱۳۹۴
۱۴	مقایسه یورش‌های چنگیز و تیمور در ایران (اهداف و رویکردها)	۱۳۹۴
۱۵	سیاست خارجی هخامنشیان از اردشیر دوم تا داریوش سوم	۱۳۹۰
۱۶	آیین‌های سوگواری در ایران (از قرن اول تا پنجم هجری)	۱۳۹۱
۱۷	تغییر و تحول نمادهای بالدار و حلقه نگاره‌ها در تصویر و مفهوم از هخامنشیان تا اواخر دوره ساسانی	۱۳۹۵
۱۸	بررسی روابط سیاسی و فرهنگی عیلامی‌ها و پارسی‌ها در حکومت هخامنشی	۱۳۹۱
۱۹	تأثیر و فرهنگ ایران باستان در عهد آل‌بویه	۱۳۹۱
۲۰	تأثیر تمدن‌های همجوار بر معماری و نقوش برجسته پاسارگاد و تخت جمشید	۱۳۹۱
۲۱	روابط دو طایفه افشار و قاجار (از سقوط صفویه تا پایان حکومت فتح‌علی‌شاه قاجار)	۱۳۹۳
۲۲	شخصیت و نقش سیاسی میرزا ابوالحسن خان شیرازی در دوره قاجار	۱۳۹۲
۲۳	کردیر؛ بررسی و بازنگری منابع و مدارک	۱۳۹۵
۲۴	نقش وزارت دربار در سیاست داخلی ایران در زمان امیراسدالله علم	۱۳۹۴
۲۵	شاهزادگان شورشی قاجاری تا دوره ناصرالدین‌شاه	۱۳۹۴
۲۶	آموزش در ایران در قرن نهم هجری (تیموریان و ترکمانان)	۱۳۹۰
۲۷	مسئله نفت شمال و نقش آن در روابط ایران و روسیه	۱۳۹۴

۲۸	فضایل و مناقب امام‌علی (ع) در متون صوفیانه از قرن پنجم تا پایان قرن هفتم هجری (با تکیه بر منابع فارسی)	۱۳۹۴
۲۹	هویت و خاستگاه اجتماعی فدائیان اسماعیلی در دوران الموت	۱۳۹۲
۳۰	انعکاس تحولات تاریخی دوره ساسانی بر روی نقش برجسته‌های این دوره	۱۳۹۰
۳۱	آیین‌ها و مناسک شیعیان در دوره قاجار	۱۳۹۴
۳۲	خاستگاه کاسی‌ها و ورود آنان به میان رودان	۱۳۹۰
۳۳	فعالیت‌های آموزشی شیعیان در ایران دوره ناصرالدین‌شاه قاجار	۱۳۹۴
۳۴	نقش خواص در چالش‌های فراروی حکومت امام‌علی (ع) (قاعدین و ناکتین)	۱۳۹۲
۳۵	جایگاه ساتراپی مصر در دوره هخامنشیان	۱۳۹۱
۳۶	پزشکی و بهداشت در ایران عصر رضاشاه با تکیه بر پزشکی مشهد	۱۳۹۴

برای نمونه، پایان‌نامه‌ای با عنوان «روابط صوفیان گنابادی با دربار پهلوی دوم» که در سال ۱۳۹۳ دفاع شده است دارای چنین مشکلی است:

«صوفیان یکی از گروه‌های مهم اجتماعی در تاریخ ایران هستند که در دوران معاصر تحرکات زیادی داشته و با حکومت‌های زمانه خود روابط مختلفی برقرار کرده‌اند. با روی کار آمدن سلسله پهلوی که رویکرد استبدادی داشت، صوفیان خواسته یا ناخواسته وارد نوعی اتخاذ مواضع نسبت به حکومت پهلوی شدند... آنان به مسئله روابط با پهلوی دوم توجه ویژه‌ای نموده و محمدرضاشاه نیز برای نزدیکی، حفظ و تداوم ارتباط با گروه‌های مختلف درواش از انگیزه‌های مختلف بهره‌برداری کرده و به پیروی از او بسیاری از درباریان نظامی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و غیره این دوره نیز متمایل به فرقه مذکور گشتند. بررسی چگونگی و میزان روابط و مواضع صوفیان نسبت به دربار پهلوی دوم مورد توجه پژوهش حاضر قرار گرفته است.» (نکاحی، ۱۳۹۳)

همان‌طوری که مشاهده می‌شود در این پژوهش تنها به «موضوع» روابط صوفیان با سلسله پهلوی پرداخته شده است و این پژوهش فاقد مسئله است و در آن به مسائل مختلف نهفته در درون این موضوع که هر یک پژوهش مستقلی را می‌طلبد، پرداخته نشده است.

ه. خلط مسئله و عنوان

گاهی مسئله با عنوان تحقیق یکی انگاشته می‌شود و هیچ‌چیزی به عنوان مسئله بیان نمی‌شود و بلافاصله بعد از ذکر عنوان در جایگاه مسئله تحقیق، سؤالات تحقیق آورده می‌شود.

جدول خلط مسئله و عنوان تحقیق

تعداد پایان‌نامه‌های بررسی شده	تعداد خلط مسئله و عنوان	درصد خلط مسئله و عنوان
۱۰۰	۸	۰/۰۸

ردیف	عنوان پایان‌نامه	سال دفاع
۱	تاریخ کاریز میراث جاویدان ایرانیان	۱۳۹۳
۲	شاهزادگان مدعی سلطنت صفویه پس از سقوط شهر اصفهان	۱۳۹۳
۳	فراز و فرود مقام صدر در دوره صفوی	۱۳۹۳
۴	رویکردهای مذهبی - فرهنگی عبدالحسین تیمورتاش	۱۳۹۴
۵	مناسبات علویان و زبیریان در سده نخست هجری	۱۳۹۱
۶	مقایسه روابط ایران و انگلیس در دوره پهلوی اول و دوم	۱۳۹۳
۷	مقایسه مقام وزیر در دستگاه ترکان (سلجوقیان) و عرب‌ها (عباسیان)	۱۳۸۹
۸	حیات اجتماعی امام‌محمدباقر و امام‌صادق علیهماالسلام	۱۳۹۴

برای نمونه می‌توان به پایان‌نامه زیر با عنوان «تاریخ کاریز میراث جاویدان ایرانیان» که در سال ۱۳۹۳ دفاع شده است، اشاره کرد که دارای چنین مشکلی است:

«در بررسی‌هایی که به عمل آمد، ملاحظه گردید که باوجود کثرت کاریز در ایران و قدمت هزاران ساله سابقه استفاده از آن، تاریخ کاریز تدوین نشده است؛ بنابراین تحقیقی جامع درباره این تمدن آبی ایرانیان که تاریخ «در خاستگاه و زادگاه خود نیز مظلوم واقع شده، ضروری دیده شد. از این رو مسئله اصلی تدوین از دوران اساطیری تا انقراض حکومت پهلوی مورد توجه بوده است.» (وثوقی، ۱۳۹۳)

در واقع همان طوری که از مطالعه این بخش از این پایان‌نامه مشاهده می‌شود، پژوهشگر محترم هیچ تصویری از مسئله پژوهش نداشته و صرفاً به تهیه گزارشی از تاریخچه کاریز در ایران پرداخته است، در حالی که می‌شد به‌عنوان مثال از علل توجه ایرانیان به کاریز یا تأثیر شرایط آب و هوایی ایران در روی آوردن ایرانیان به حفر کاریز یا فنون حفر کاریز و... هر یک می‌توانست یک پژوهش مسئله‌محور شود.

و. ابهام در بیان مسئله

گاهی مسئله پژوهش بیان می‌شود، اما به‌صورت مبهم و ناقص و بدون در نظر گرفتن معیارهای لازم برای «بیان مسئله» پژوهش که منجر به برداشت نادرست و فهم نادرست خواننده متن از مسئله پژوهش می‌شود.

جدول مبهم‌بودن مسئله

تعداد پایان‌نامه‌های بررسی شده	تعداد پایان‌نامه‌هایی که مسئله مبهم داشتند	درصد مبهم بودن مسئله
۱۰۰	۳	۰/۰۳

ردیف	عنوان پایان‌نامه	سال دفاع
۱	سیاست‌های مذهبی فتح‌علی‌شاه قاجار	۱۳۹۵
۲	مقایسه اسلام‌پذیری ایرانیان در قرون اولیه هجری با اسلام‌پذیری مغولان حاکم بر ایران در قرن هشتم هجری	۱۳۹۴
۳	بررسی نقش علمای خراسان در مبارزه با استعمار انگلیس دوره قاجار	۱۳۹۴

برای نمونه پایان‌نامه‌ای با عنوان «سیاست‌های مذهبی فتح‌علی‌شاه» که در سال ۱۳۹۵ از آن دفاع شده است، دارای چنین مشکلی است؛ زیرا هر چند که «سیاست‌های مذهبی فتح‌علی‌شاه» به‌عنوان یک مسئله مدنظر پژوهشگر محترم است، اما نتوانسته آن را به‌خوبی تبیین کند و ایشان صرفاً به توصیفی از موضوع پژوهش خود پرداخته است.

«بررسی سیاست‌های مذهبی فتح‌علی‌شاه قاجار در قبال روحانیت شیعه، مذاهب اسلامی هم‌چون متصوفه، اهل سنت و جماعت و اسماعیلیه، اقلیت‌های دینی اهل کتاب (یهودیان و مسیحیان) و جریان‌های شبه‌دینی و شبه‌مذهبی نوظهور همانند شیخی و بابیه.» (کاویانی یگانه، ۱۳۹۵)

نتیجه‌گیری

گسترش تحصیلات تکمیلی در دانشگاه‌ها و مؤسسات علمی بدون توجه به مسائل روش‌شناسی تحقیق در حوزه‌های مختلف منجر به بروز آسیب‌های جدی در حوزه پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌های دانشجویان شده است. روش‌شناسی درست پژوهش و توجه جدی به ارکان و کلیات آن از آسیب‌ها و مشکلات روشی در حوزه پژوهش جلوگیری می‌کند. رشته تاریخ یکی از حوزه‌های معرفتی است که در سالیان اخیر دانشجویان زیادی علاقمند به ورود به تحصیلات تکمیلی در این رشته هستند؛ لذا ضرورت ایجاد می‌کند که بیش‌ازپیش به بحث روش پژوهش در این رشته و شناخت ارکان آن در تاریخ توجه شود تا بتوان مانع از وارد آمدن آسیب‌هایی شد که امروزه متوجه پژوهش‌ها و پایان‌نامه‌ها در این رشته است. یکی از معضلاتی که متون روش پژوهش در تاریخ نتوانسته‌اند آن را حل کنند و به یک اجماع درباره آن برسند، «مسئله پژوهش» و چگونگی بیان آن در پژوهش است. یافته‌های پژوهش حاضر حاکی از وجود

آسیب‌های زیاد در پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد است. حدود ۹۰ درصد پایان‌نامه‌های بررسی شده دارای مشکلات ساختاری از نظر طرح و توصیف «مسئله» پژوهش هستند که می‌توان با رعایت جوانب احتیاط، این امر را به سایر پایان‌نامه‌های این رشته در سایر دانشگاه‌ها نیز تعمیم داد. در این پژوهش تعداد ۱۰۰ پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته تاریخ در دانشگاه فردوسی مشهد که بین سال‌های ۸۵ تا ۹۵ دفاع شده است، بررسی شد. داده‌ها حاکی از آن است که تنها ۱۰ درصد از پایان‌نامه‌ها از وجود مسئله مناسب در پژوهش برخوردارند و ۹۰ درصد باقی‌مانده از آسیب‌هایی چون فقدان مسئله، خلط مسئله با دیگر ارکان تحقیق همچون سؤال اصلی پژوهش، موضوع پژوهش، عنوان پژوهش، مسئله مبهم و نیز نارسایی و بیان نامناسب آن در امان نبوده‌اند. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که این معضل ارتباط مستقیمی با متون روش پژوهشی در رشته تاریخ دارد که به‌عنوان مراجع پژوهشی در اختیار دانشجویان قرار دارند و باید با تجدیدنظر در مباحث روشی از جمله در باب «مسئله پژوهش» که رکن اساسی و شاید مهم‌ترین بخش یک پژوهش است، توجه جدی بدان مبذول کرد.

جدول کلی یافته‌های پژوهش

ردیف	نوع آسیب	تعداد	درصد
۱	نداشتن مسئله تحقیق	۳۲	۰/۳۲
۲	خلط مسئله و سؤال اصلی تحقیق	۱۱	۰/۱۱
۳	خلط مسئله و موضوع تحقیق	۳۶	۰/۳۶
۴	خلط مسئله و عنوان تحقیق	۸	۰/۰۸
۵	ابهام در مسئله تحقیق	۳	۰/۰۳
۶	بدون آسیب در بیان مسئله	۱۰	۰/۱۰
	جمع کل	۱۰۰	۱۰۰

کتاب‌شناخت

آبان، سیما (۱۳۹۴) «نقش رجال کرمان در انقلاب مشروطه»، به راهنمایی عباس سرافرازی، مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

آدمیت، فریدون (۱۳۹۴) «در تفکر تاریخی و روش تحقیق» در: *انحطاط تاریخ‌نگاری در ایران*، فریدون آدمیت، تهران: نشر گستره، صص ۷۷ - ۴۳.

آریان‌پور، امیرحسین (۱۳۹۰) پژوهش، چاپ ۶. تهران: انتشارات امیرکبیر.

آشوری، داریوش (۱۳۸۳) *فرهنگ علوم انسانی*، چاپ ۳، تهران، نشر مرکز.

تاریخ‌نگری و تاریخ‌نگاری، سال ۳۰، شماره ۲۶، پاییز و زمستان ۱۳۹۹ / ۳۵

ایرینه‌مارو، هانری (۱۳۸۹) «حرفه تاریخ‌نویسی»، ترجمه اقدس یغمائی، در: ساماران و دیگران. روش‌های پژوهش در تاریخ، جلد‌های ۳ و ۴. مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، صص ۳۷۲ - ۲۹۳.

بلک، جرمی؛ مکرایلد، دونالد (۱۳۹۰) *مطالعه تاریخ*، ترجمه محمدتقی ایمان‌پور، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی مشهد.

پوپر، کارل ریموند (۱۳۹۰) *زندگی سراسر حل مسئله است*، ترجمه شهریار خواجه‌ان، چاپ ۷. تهران: نشر مرکز.

حضرتی، حسن (۱۳۹۳) *روش پژوهش در تاریخ‌شناسی با تأکید بر اصول و قواعد رساله‌نویسی*. چاپ ۳. تهران: پژوهشکده امام‌خمينی و انقلاب اسلامی.

راینی‌نژاد، مهلا (۱۳۹۵) «بازتاب اندیشه سیاسی شاهان هخامنشی در کتیبه‌ها و نقوش برجسته آن دوره». به راهنمایی محمدتقی ایمان‌پور. مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

سروش، عبدالکریم (۱۳۸۸) *علم چیست، فلسفه چیست؟*، چاپ ۱۷، تهران: مؤسسه فرهنگی صراط. شفق، حسن (۱۳۸۹) «نقش و مواضع علمای مقيم مشهد در انقلاب مشروطه»، به راهنمایی هادی وکیلی. مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

شیرزاد، سمیه (۱۳۸۸) «کشاورزی در ایران در عهد تیموریان و ترکمانان»، به راهنمایی جواد عباسی، مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

فتوحی، محمود (۱۳۹۶) *آیین نگارش مقاله علمی - پژوهشی*. چاپ ۱۶، تهران: انتشارات سخن. قائم مقامی، جهانگیر (۱۳۵۸) *روش تحقیق در تاریخ‌نگاری*، تهران: انتشارات دانشگاه ملی ایران. کاویانی یگانه، محمد (۱۳۹۵) «سیاست‌های مذهبی فتح‌علی‌شاه»، به راهنمایی عباس سرافرازی، مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

کلارک، کیتسن (۱۳۶۲) *مقدمه‌ای بر روش تحقیق در تاریخ*، ترجمه آوانس آوانسیان، تهران: انتشارات اساطیر.

ملائی توانی، علیرضا (۱۳۹۳) *درآمدی بر روش پژوهش در تاریخ*. چاپ ۹، تهران: نشر نی. منصوربخت، قباد (۱۳۸۷) «مسئله تحقیق، مسئله اصلی تحقیق (تأملی روش‌شناختی در مفاهیم بنیادی تحقیق)»، *پژوهش‌نامه علوم انسانی*، شماره ۵۸، صص ۱۹۴ - ۱۶۹.

میرجعفری، حسین؛ نورایی، مرتضی (۱۳۸۸) *روش پژوهش در تاریخ*، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

نکاحی، مجید (۱۳۹۳) «روابط صوفیان گنابادی با دربار پهلوی دوم»، به راهنمایی هادی وکیلی، مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

هروی، جواد (۱۳۸۹) *روش تحقیق و پژوهش علمی در تاریخ: راهنمای نگارش تحقیقات در علوم انسانی و تاریخ*، چاپ ۲، تهران: انتشارات امیرکبیر.

وثوقی، محمدعلی (۱۳۹۳) «تاریخ کاریز میراث جاویدان ایرانیان»، به راهنمایی عباس سرافرازی، مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.

List of sources with English handwriting

- Abān, Sim ā (1394), “naqš-e rejal-e kermān dar Enqlāb-e mašrouṭe” under the supervision of Abbās Sarafrāzī, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mašhad for Master Degree (In Persian).
- Adamiyat, Ferydoon (1394), “In historical thinking and research methods”, In: Ferydoon Adamiyat, *The decline of historiography in Iran*, Tehran: Gostare press (In Persian).
- Areyanpour, AmirHossein (1390), *Research* (6th ed). Tehran: Amirkabir press (In Persian).
- Ashouri, Daryush (1383), *Encyclopedia of Humanities* (3rd ed). Tehran: Markaz press (In Persian).
- Black, Jeremy and Donald M. MacRaidl (1390), *Studying History*. Translated to Persian Mohammad-Taghi Imanpour, Mashhad: Ferdowsi University of Mashhad press (In Persian).
- Clark, Kitson (1362), *Introduction to research methods in history*, Translated to Persian by Avans Avansiyan. Tehran: Asatir Press (In Persian).
- Fotuhi, Mahmmud (1396). *The instruction of writing an academic article* (16 ed). Tehran: Sokhan Press (In Persian).
- Ghaemmagamy, Jahangir (1358), *Research method in Historiography*. Tehran: University of Melli press (In Persian).
- Hazrati, Hassan (1393), *Research Method in Historiology* (3th ed). Tehran: Imam Khomeini and Islamic Revolution Research Institute press (In Persian).
- Heravi, Javad (1389), *Research Methods in History: A Guide to Writing Research in the Humanities and History* (2 ed). Tehran: Amirkabir press (In Persian).
- Irénée Marrou, Henri (1389), “The Profession of Historiography” Translated to Persian by Aghdas Yaghmayee. In: Samaran, Charles; Other Author. *Encyclopedie de la pleiade: L'histoirr et ses methods (French)* (3 ed). Vol. 4. Mashhad: Islamic Research Foundation, p 293-371 (In Persian).
- Kaviany Yeganeh, Mohammad (1395), “Religious policy of Fath Ali Shah”. Under the Supervision of Abbas Sarafrazi, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).
- Mansurbakht, Qubad (1387), “The problem of research is the main problem of research (methodological reflection on the basic concepts of research)”. *Journal of Humanities*. No. 58. P 169-194 (In Persian).
- MirJafari, Hossein and Morteza Nooraei (1388), *Research Method in History*. Tehran: Publishing Organization of the Institute of Islamic Culture and Thought (In Persian).
- Mollayi Tavana, Alireza (1393). *An Introduction to Research Methods in History* (9th ed). Tehran: Nay press (In Persian).
- Nekahi, Majid (1393). “Gonabadi Sufi relations with the second Pahlavi court”. Under the supervision of Hadi Vakili, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).
- Popper, Karl (1390). *All Life is Problem solving* (7th ed). Translated to Persian by Shahreyar Khajeyan. Tehran: Markaz press (In Persian).
- Qāem-maqāmī, Jahāngīr (1358) *raveš taḥqīq dar tarīknegārī*. Tehrān: Entešārāt-e dānešgāh Mellī Irān (In Persian).
- RaeniNezhad, Mahla (1395). “The reflection of the political thought of the Achaemenid kings in the inscriptions and reliefs of that period”. Under the supervision of MohammadTaghi Imanpour, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).
- Revolution” under the supervision of Abbas Sarafrazi, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).

Shafaghi, Hassan (1389). "The role and Positions of Scholars living in Mashhad in the Iranian Constitutional Revolution". Under the supervision of Hadi Vakili, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).

Shirzad, Somayyeh (1388), "The examination of Agriculture during Timurid and Turkmans", under supervision of Javad Abbasi, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).

Soroush, Abdolkarim (1388). *What is Science, what is philosophy?* (17th ed). Tehran: Sarat Cultural Institute (In Persian).

Voṭughī, MohammadAli (1389). "History of Kariz the eternal heritage of Iranians", under the supervision of Abbas Sarafrazi, a dissertation submitted to Ferdowsi University of Mashhad for Master Degree (In Persian).

**Pathology of “Problem Statement” in Historical Research
(Case Study: Master Dissertations in History)¹**

Mohammadtaghi Imanpour²
Hassan Ramzanpour³

Received: 2021/04/22
Accepted: 2021/07/22

Abstract

One of the main components and in fact the basic element of research through which the researcher explains the research problem is "problem expression". Due to the lack of a correct definition of "problem expression" and its confusion with other components of research, such as the title, subject, and main question of the research, it is often ignored in historical research.

This problem can be mostly attributed to the inadequacy and incorrect definition of the basic concepts of research in the methodological research texts, in particular, historical research that its reflection can be seen in the dissertations of history students. This study seeks to examine the pathology of lack of transparency or deficiency in the concept of "problem expression" in dissertations and historical researches. The findings of this research show that the lack of correct definition of "problem" in the methodological research texts in history, has led to serious shortcomings in academic dissertations in the field of history.

In this research, however, it has been tried, based on the library resources, dissertations collection (GANJ) from IRANDOC site [1], and using the descriptive-analytical method as well as statistical method to analyze the Pathology of “Problem expression” in historical research by the case study of history dissertations of Ferdowsi University graduate master degree students.

[1]. ganj.irandoc.ac.ir

Keywords: Research problem, Problem expression, Research method, Dissertations in History, Ferdowsi University of Mashhad.

---

1. DOI: 10.22051/hph.2021.35854.1517

2. Professor of History of Ancient Iran, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. (Corresponding Author), Email: timanpour@ferdowssi.um.ac.ir

3. Ph.D. Candidate, Department of History, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. Email: ramzanpour.history@gmail.com

Print ISSN: 2008-8841/ Online ISSN: 2538-3507